

Euskal Herriko eliz-barrutien bizitza

(1836-1839)

SEBASTIAN INSAUSTIK

Gizonen burruka danez, gudak ez du behinere ondoren onik ekarri. Herriak ondatu, gizonak hil edo zauritu, familiak sakabanatu, eta abar. Kristoren Elizari ere kalte haundiak etorri oi-zaizkio. Agintarien aldetik, gudari talde bateri besteari baino jaramon hobea egin diolako, kristauen artean nahasketa sortu; herrien aldetik berriz, beren gozaiekin zituzten hartu-emanak gero ta zailagoak jarri. Uri nagusietan egoten da obixpo jaunen jar-lekua, eta uri nagusi hoiek menderatu baino lehen gudariak bereganatu dezazkete herri txiki eta lurralde haundiak. Ara orduan zer gertatzen dan: parroko apalaz eta kristauekin zituzten hartu-emanak ezin dituztela behar bezela eratu gotzai jaunek. Ondoren galgarri hau berekin izan zuan karlisten lehenbiziko gerrateak, eta horixe azaltzera noakizue.

Zumalakarregik eman zion bultzada Ikaragarriaren bitartez, 1835 urtearen erdi aldera Naparroa eta hiru euskal probintzi ia osorik on Karlos erregearen mendean gelditu ziran. Kosta aldeko herri batzuk, Donostia, Bilbao, Getari, eta abar, baiñan batez ere obixpo jaunen bizi tokiak ziran Iruña eta Kalaorra liberalen eskuetan zeuden. Uri nagusi hoietan gainera gudak eskatzen zuan mutilen taldeak, armen biltokia, buruzagien kuartel nagusiak zeuden, eta agindua zegon bein hara sartu ezkerre berriz karlisten tartera etortzerik etzegoela, ixpian edo salatailleen lana indartu ez zedin. Horra nundik eta nolaz gotzai eta artaldearen alkar artzeak moztu egin ziran. Oso berdinak ez izan arren orduko eta oraingo gertaerak, kontuan artu dezakegu mila bederatzireun eta ogeita amaseian, udazkenean, Bizka aldeko kristauak era berdinean gertatu zirala Gazteizko gotzaiarekin. Bilboko arzipreste zan Galbarriatu jauna jarri behar izandu zuan honek bere ordezko hango hartu-emanak zuzentzeko.

Horra bada azaldu zein zan konpondu beharreko koxka, eta ez uste izan hain erreza zala konponketa, ez zuten behinepein asmatu lehendabizikoan. Aurretik esandako korapilo hoiek sortu bezin laister, Gipuzkoako arziprestazgo nagusiaren buru zan Diputadua jarri zuan bere ordezko Iruñako gotzaiak. Ez zion, ordea, eskubide haundirik eman. Konbeni ziran parrokuen mugaketak egitea eta apaizik gabe gelditu ziran herriak osatzea, batez ere. Ez ahaztu gainera Gipuzkoako probintziari eta ez osoari zegokiola bakarrik konponketa hau.

1835 grn. urteko urrian asmatu zuten era berri bat. Karlisten mendean zeuden lurraldeak zuzentzearen Estella edo Izarran Iruñako gotzai jaunaren ordezko bat jartzea. On Karlosen uri nagusia zan orduan bera, eta bere agindu pean zeuzkan herri guztiekin hobekina komunikatu zitekeana. Iruñako kalonge zan Benito Moreno Jauna izendatu zuan gotzaiak lan hortarako, bainan tribunal berri onek ez zion batere indarrik kendu lehendik Iruñan zegoan Elizbarruti guztirako lantegiari. Bi tribunal gelditzen ziran, beraz: Iruñakoa Elizbarruti edo obispado guztiarentzat, nahiz karlisten edo liberalen mende egon, eta Estellakoa on Karlosen agindu pean zeudenentzat, Iruñara joateko modurik ez zutenentzat.

Ez zait iruditzen probetxu haundikoa izan zanik konponketa hau, ez ta behinepein gure artean hauzitegi horren ekinaldi haundirik gelditu artxibotan. Izan ere, Moreno kalonge jaunak karlisten lurraldeko kristauekin errex komunikatu ahal-bazitekean, ez zeukan beste horren beste eaiterik bere buru zan Iruñako gotzaiarekin. Eta honen argitasuna, askotan baita almena edo autorizazioa ere, beharko zuan noski, erabaki zail xamarrak ziranean.

Arazo hoiek Elizbarruti bakar bati begiratuaz azaldu ditugu. Gai haietan, ordea, Araba, Bizcaya eta Gipuzkoako Deva ibai-ertzeko herriak Kalaorrako gotzaiari tokatzen zizaizkan. Honek, Iruñakoak bezela, bere ordezko bat jarri ote zuan edo ez, jakiteko besten batek eman beharko du argitasuna. Ezin ukatu, hala ere, korapilo berdinak izanik bi alderdietan, behar beharrekoa izango zala han ere horrelako konponketaren bat. Eta zailtasun berdinak aqertuko ziran ordezko berri horrek bere gotzaiarekin behar zituari hartu-emanetan.

Beste bide bat aukeratu behar zan. Karlisten lurraldeko kristauak obixpo jaunaren ordezkoak eukitzea ez zirudin naikoa, gero hoiek beren nagusiarekin ikustekorik ezer ez-izatezkotan. Ordezkoak, hau da Bikario nagusiak, eta gotzai jaunak lurralde berean behar zuten izan, horrelako ondoren galgarria gertatu ez zedin. Hortarako, berriz, Elizbarruti berri baten antzeko zer edo zer sortu behar zan, karlisten mendean zeuden herri ta parroki guztiakin lurralde bat bakarria eginaz.

Ez bik, baizik lau obixpo jaunek zuten zer ikusia Euskal Herrian: lehen aitaturako Iruna ta Kalaorrakoak, eta gainera Santanderkoa Villaverde de Trucios inguruko parrokiarentzat, eta Burgoskoa Baldegobiako alderdientzat. Saltsa hoiek naikoak ez baziran, etorkizunak ekarri zezakean bestea, hau da, karlisten guda-mutilak inguruetako lurralde berriak beren mendean hartzea. Korapilo hoiek danak askatu nahi ezkeru, lehen esan dugun bezela, Eliz-barruti berri bat sortu eta danen buru gotzai bat bakarra jartzea behar-beharrekoa zirudin.

Asmaketa honek, berriz Elizaren goi-goiko mailetatik etorritako erabakia eskatzen zuan. Ezin zitekean lau obixpo jaunek alkar hartu eta danon lurraldeak zaintzeko eskubidea haietako bat bakarrari eman. Mundu guziko kristauen zaindaria danez, Aita Santuak bakarrik egin zezakean hori. Era hontan jokatu behar izan zuten bada on Karlos erregearen buruzagiek, esan dugun bilketa hori egiteko Gregorio XVI-garrenari baimena eskatuaz. Baita iritxi ere bereala, gudaosteen Bikario nagusia zan Juan Etxeberria apaiz baztandarra eginkizun hortarako izendatuaz. 1836-garrengo jorraitatik uzta bitartean bakarrik irau zion jaun honi eskubide berexak. Edo obixpo ez zalako, edo ta gudaosteen Bikario nagusien mendean gogozko ez-iruditu apaiz jaunei egotea, edo ez dakigun beste zer edo zerren gatik, denbora gutxian bete zuan opizio berri hau gure Etxeberria jaunak.

Lehen aitaturako hiru asmakizun hoiek bidezkoak ez zirala ikusiaz, behar bezelako bat jarri zuten azkenik. On Karlosen buruzagi eta ministroen artean zebilen Leongo gotzai jauna aukeratu zuan oraingoan Gregorio XVI-garrenak Eliz-barruti berri honen buru izateko. Aita Santuak dionez (1836-abuztuak-23) guda galgarriaren azpian zeuden Espainiko probintzi batzuetan ezinezkoa edo heinepein oso zaila zan bai apaizak bai kristauak beren hartu-emanak bertako gotzaiekin izatea. Gudaren gora-beherak bukatu artean eta karlisten lurraldeetako kristauen onari begiratuaz, Joakin Abarca Leongo gotzai jauna jartzen zuan bere ordeko, lehendik zituzten obixpo jaunen mendetik atereaz eta haiak izandako eskubide guztiak honi erantsiaz. Batez ere behar ziran aina Bikario nagusiak jartzeko almena eman zion.

Lehen aitaturako Benito Moreno kalonge jaun bera izan zan Irunako Eliz-barrutiari tokatzen zitzaizkan parrokiatan Leongo gotzai orain Aita Santuaren Delegadu zanaren ordeko edo Bikario nagusia, baita ere Izarra edo Estellan bertan eratu honek bere lantokia. Eginkizun ugari eta era askotakoak izango zituan Bikario jaun honek 1836-garren abenduaren erdian hasi eta gerra bukatu bitartean. Hor azalduko dira gure parrokiatako paper zaharretan. Lan neketsua dala horrelako azterketa inork uste izan ezkeru, naikoa luke ezkonduetako agiriak gor-

detzen diran liburuei begiratu bat ematea. Herri haundi xamarretan batez ere, besté probintzietako guda mutilak edo bertako neskatxaren batekin ezkondu behar zutenean, Benito Moreno jaunak emango zion baimena, eta horrela azalduko da ezkontzako agirietan.

Ez zan ezer egin gabe gelditu bere aldetik Abarca gotzai jauna. Hiru urteren buruan amaika aldiz gutxienez apaiz berrik egiteko sakramentua eman zuan Azpeitin, Durangon, Estellan bai berak, bai berekin zebilen gotzai jaun portuges batek. Olio santuak 1837-garren urteko Ostegun Santuz konsagratu zituan Tolosako elizan. Sendotza edo konfirmazioa ere herri askotan zabaldu zuan. Nahiz ta gerra garaiak hortarako egokiak ez zirala batek baino gehiagok esan, ez zun alde batera utzi herrietako Mixio santuak eratzea. Ezin esango dut lan hoiak bakarrik egin zituala Aita Santuaren Delegadu zan Abarca gotzai jaunak, ez baditut garai hartako paper guztiak aztertu, ezta gutxigorik ere.

Guda-mutilen soldata osatzeko behar zan dirua zala merio, Gipuzkoar apaizekin gora behera batzuek izan zituan gure obixpo jaunak. Urtero eskari berria zetorren ta bai osatu ere apaizak diru pila ahal zuten modurik onenean. Bainan gerra aurrera zijoan eta jendea aspertzen. 1838-garrenean berreun mila erreal eskatu zituan Gipuzkoako Diputazioak. Eske berri hori probintziko apaizei agertzerakoan honela zion obixpo jaunak: baldin ahal zan azkarrena dirua bildu eta bere eskuetan jartzen ez bazuten, Diputazioari emango ziola kobratzeko eskubidea. Bildu zan apaizen batzarra, agertu zioten gotzai jaunari eskutitz harrekin hartu zuten mina, eta berreun mila erreal beharrean, eun ta berrogeitamarrekin konformatu beharko zuala esan zioten. Ta hartan gelditu ziran.

* * *

Gerrak ondoren onik ez dakarkeala hasieratik esan dugu, bainan orduan hartzen diran erabakiak pake denboretako onak izan ditezkeala, inoiz agertzen da. Hori bera gertatu zala karlisten lehendabiziko gerratean esan genezake. Hiru euskal-probintzik gotzai bakarraren ardurapean jartzea orduan beharrezkoa izanik, gerora ere on litzakeala irudituko zitzaien bai Eleiz bai Estaduko agintariei, eta gertaera horrek Vitoriko Eliz-barruti berriaren oinharri izan zala uste izan dezakegu.

Sebastian Insausti